

УДК 27-18 Атанасије Велики, свети

27-31

DOI: 10.46793/sabornost26.041T

ORCID ID: 0009-0005-3874-5264

Оригинални научни рад

Свилен Тутеков*

Великотрновски универзитет „Свети Кирило и Методије”,
Православни богословски факултет, Велико Трново

Свети Атанасије Велики: стварање човека као иконе Божје у светлу христологије

Abstract: Настојеће истраживање има за предмет учење Атанасије Велики о стварању човека као *иконе* (кат' εἰκόνα) Божје у светлости његове христологије. Истраживачки фокус усмерен је на органску повезаност антропологије и тајне Оваплоћења, при чему се обожење човека показује као „друга страна” оваплоћења Логоса. Методологија рада заснива се на христоцентричном и сотириолошком приступу, кроз анализу мисли Светог Атанасија у перспективи никејског богословља једносуштности. Основни закључци указују да је човек створен кроз Логоса и да је онтолошки одређен као икона Иконе, што наглашава његову егзистенциалну зависност од Прволика. Истраживање открива динамички карактер иконичности — кретање од *образа* ка *йодобију* (ὁμοίωσις), које не представља статичну датост, већ есхатолошки пут ка нетрулежности, остварен кроз оваплоћеног Логоса Христа. Оваплоћење се одређује као „друго стварање” и обнављање, које не само да успоставља протолошки палу природу, него је дарује и већом благодаћу богоподобја у Христу. У закључку се истиче да је христолошка антропологија Светог Атанасија органски наставак никејског догмата: само уколико је Логос истинити Бог по природи, човек може бити стварно обожен. Истраживање се окончава потврдом темељног светоотачког начела да је Бог постао човек како би човек постао бог по благодати.

Key words: Атанасије Александријски, Оваплоћење, образ Божји, обожење, Христологија, једносушност, подобје, Логос, антропологија.

Теолошко дело Светог Атанасија Великог у својој суштини представља богословље *једносушћиности*, откривено у тајни Оваплоћења. Истовремено, оно обухвата и дубоку антропологију обожења. У његовој христологији и сотириологији антропологија је органски присутна, јер се обожење човека јавља као „друга страна” Оваплоћења Логоса. Иако Свети Атанасије не развија систематску и детаљну антропологију, његова

* s.toutekov@ts.uni-vt.bg

целокупна ктисиологија и сотириологија суштински су одређене тајном човека, која своје пуно и коначно откривење добија у Оваплоћењу Сина и Логоса Божјег „ради нас и нашеї сїасења”.¹ Кључни богословски топос Атанасијеве мисли јесте истина о стварању човека *кат’ εικόνα καὶ καθ’ ὁμοίωσιν τοῦ Θεοῦ*. Ова истина одређује целокупно његово промишљање о човеку управо из христолошке перспективе. Христологија Светом Атанасију омогућава да икониčnost људског бића сагледа као темељни аргумент за онтолошки смисао ипостасног постојања и као неопходну основу антропологије обожења. Будући да је аријанска јерес истовремено тријадолошка и христолошка, Атанасијево учење о стварању човека као иконе — у доследно христолошком тумачењу — постаје важна тачка у којој се Никејска вера у једносуштност Оца и Сина и тајна Оваплоћења пројектују на поље антропологије. Стога ћемо у овом раду изложити основне моменте Атанасијевог учења о стварању човека по икони Божјој, сагледане у светлу његове христологије.

У теолошкој мисли Светог Атанасија антропологија је нераскидиво одређена христолошки, јер Оваплоћење Логоса представља средиште и ктисиологије и сотириологије. Разумевање човека *кат’ εικόνα Θεοῦ* почива на две кључне претпоставке:

1. Човек је створен кроз и од Логоса, што примарно одређује онтолошки *ἄρως* његовог постојања.

2. Релативност тварног постојања може бити превазиђена искључиво учешћем у самом Логосу.

За Светог Атанасија човек се не може разумети изван његовог односа са Христом, јер је онтолошки одређен као „икона Иконе”, док је Оваплоћење чин који обнавља и уздиже ту икону до непосредне заједнице са Прволиком. Овај приступ, заснован на строгом разликовању *сївореної* и *несївореної*, омогућава човеку да кроз Логоса постане заједничар вечног дожанског бића и бесмртности. Истина о човеку *по икони* јесте топос у коме антропологија разоткрива свој христолошки логос кроз концепт *сївореносїи* (κτιστότης) у његовој специфичној антрополошкој семантици. Зато ће и наш херменеутички приступ Атанасијевој антропологији следити његов сотириолошки принцип: христологија је покретачка сила антропологије, јер се људска природа може онтолошки исцелити и обожити само кроз непосредно сједињење са нествореним Логосом. Христологија се јавља као својеврсни „контролни фактор” антропологије, јер Атанасије изграђује своју доктрину о човеку као икони првенствено да би потврдио исповедање пуног дожанства и једносуштност Сина (Ng, 2000, стр. 40, 53).

¹ Још је прот. Георгије Флоровски наглашавао да у богословљу Светог Атанасија свако антрополошко питање извире из христологије и сотириологије (Флоровски, 1992, стр. 30–31). В. такође Јевтић, 2016, стр. 215.

1. Стварање и тварност: богословска онтологија у христолошкој перспективи

Свети Атанасије као једино онтолошко утемељење тварног постојања истиче чињеницу стварања из *небића у биће* (ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι) кроз слободни стваралачки акт Божје воље.² У том тајанственом чину Бог Отац призива све у постојање кроз Свога Логоса у Светоме Духу.³ Све је створено *од Лојоса* (ἐκ Λόγου) и *кроз Лојоса* (διὰ Λόγου), за Кога Никејски Символ вере исповеда да је Онај кроз Кога је „све постало” (δι’ οὗ τὰ πάντα ἐγένετο).⁴ Унутрашња логика Атанасијеве ктисиологије почива на истини да Бог ствара „из небића кроз Свој Логос (διὰ Λόγου αὐτοῦ)”. Ова иста истина истовремено одређује и онтолошки узрок и крајњи циљ стварања — *обнављење свеја у Овајлоћеном Лојосу*, Христу (Μοῦτσουλας, 1989, стр. 84). У том хоризонту Павлово учење о *ἀνακεφαλαίωσις* (возглављењу) (Ђурић, 2003, стр. 55) постаје кључ за разумевање творевине као једног тела унутар уређеног *ѿорейќа* (τάξις). У том таксису човек заузима сасвим посебно, ексклузивно место, јер је призван да уједињује логос целокупне твари у заједници са Оваплоћеним Логосом. Ова онтолошка ексклузивност човека унутар творевине утемељена је у самој чињеници његове створености (Ђурић, 2003, стр. 66–69), чији се пуни смисао открива у догооткривеној истини о стварању *ѿо образу и ѿодобију* Божјем (κατ’ εἰκόνα καὶ καθ’ ὁμοίωσιν; Пост 1, 26). То га чини егзистенцијалним носиоцем дара ипостасности *ѿо икони* и непоновљивог квалитета постојања. Стварање из небића кроз Логоса одређује онтолошки хоризонт тварног постојања као суштински релационог. Ова *релационос̄и* (σχρητικότης) утемељена је на људској *иконичнос̄и*, која човеку дарује могућност да поседује истинско *биће* (εἶναι), да пребива у *блаженс̄иву* (ἐν μακαριότητι) и да *живи истинињи живоји* (ζῶντες τὸν ἀληθινόν) кроз дијалошку *заједницу* са Оваплоћеним Логосом.⁵

Будући да је човек по својој природи створено биће, могућност задобијања *истинској живоји* (ἀληθινὴ ζῳή) онтолошки је условљена његовим учешћем у Богу кроз Оваплоћеног Логоса. Ова заједница постаје потпуно остварива у тајни Оваплоћења, која разоткрива коначну истину о људском бићу и његовом назначењу. На тај начин Свети Атанасије превазилази

² В. Св. Атанасије Александријски, *О одлукама Никејској сабора* 11 (PG 25, 444В), *О Оваплоћењу Логоса* 3 (PG 25, 100В).

³ В. Св. Атанасије Александријски, *Посланица (ѿисмо) Сераѿиону* I, 28 (PG 26, 585А–В).

⁴ В. Св. Атанасије Александријски, *О одлукама Никејској сабора* 11 (PG 25, 444В): „ὁ Θεὸς διὰ τοῦ Λόγου ἐξ οὐκ ὄντων εἰς τὸ εἶναι τὰ πάντα παρήγαγε”. Бог Отац призива у постојање све што постоји *кроз Своја Лојоса* (διὰ Λόγου αὐτοῦ) и због тога Га Св. Атанасије назива не само *Творцем* (Δημιουργός) и *Сведржишѿељем* (Παντοκράτωρ), већ и Оним кроз Кога творевина бива изведена из небића у биће. В. Св. Атанасије Александријски, *Прошѿив аријанаца* II, 20 (PG 26, 204В–205А), *О Овајлоћењу Лојоса* 3 (PG 25, 100В).

⁵ В. Св. Атанасије Александријски, *О Оваплоћењу Логоса* 3 (PG 25, 100В).

хеленску затворену онтологију датости и утемељује отворену антропологију могућности — антропологију заједнице са Оваплоћеном Логосом (Ђурић, 2003, стр. 66). „Отвореност” ове антропологије одређена је даром по икони као егзистенцијалним предусловом за вечни однос и заједницу са Богом у Христу.

Из перспективе Атанасијеве теологије, истина о *стварању из небића* (ἐξ οὐκ ὄντων)⁶ може се разумети кроз категорију *дара*. Стварање човека *по икони* представља израз слободне и љубавне (ἐξ ἀγάπης) воље Божје да кроз Исуса Христа предодреди човека за вечну заједницу са Собом.⁷ Дар по икони конституише егзистенцијалну могућност човека за лични однос и општење са Логосом, чиме се релационалност (σχετικότης) створеног људског бића утемељује управо у иконичном начелу његовог ипостасног постојања. Људско постојање је у својој онтологији и телеологији изворно одређено *односом* (σχέσις) са Богом кроз Логоса, а своје пуно остварење и дар истинског блаженства задобија једино у тајни Оваплоћења. На тај начин дар стварања човека *по икони* постаје *ипоипос* (τόπος) у којем Свети Атанасије поима онтологију *створености* искључиво кроз призму богословља заједнице, у христолошком кључу. Створена бића не поседују биће у себи, већ постоје једино у Логосу који их је призвао у постојање. Зато истина о стварању из небића одређује онтолошку границу: створена природа по себи носи обележја *ипропадљивости* (φθора) и *смртности* (θνητότης), док иконична стварност човека у Христу отвара пут ка превазилажењу ових природних ограничења.

У мисли Светог Атанасија *сам* онтолошки статус *створеног* бића — као *оног* које произлази из небића — имплицира његову природну склоност ка распаду, трулежности и повратку у небиће (Russell, 2004, стр. 169–170). Једино стварање кроз Логоса и заједница са Богом у Христу конституишу и одржавају творевину у *бићу* (εἶναι), чувајући је од природне пропадљивости и смрти (Флоровский, 1992, стр. 31–32). Оваква ктисиолошка перспектива непосредно потврђује Никејску веру у *једносушност* (ὁμοούσιος), јер Логос није део створеног поретка, већ истинити Творац свега постојећег, Који Својим Оваплоћењем спасоносно обнавља човека, омогућавајући му да по благодати превазиђе природну трулежност и смртност. Ова општа онтолошка перспектива непосредно обликује Атанасијеву антропологију кроз учење о стварању човека по икони Божјој као „додатој благодати” (πλέον τι χαριζόμενος), којом Бог човека, упркос његовој природној смртности, утемељује „по икони” сопственог Логоса, дарујући му могућност да партиципира у вечном бићу (Ng, 2000, стр. 36). Он наглашава да је човек

⁶ Насупрот платонизму и аријанству, Св. Атанасије утврђује да су Адам и материја изведени из небића искључиво кроз нествореног Логоса. Стварање *кроз* и *од* Логоса конституише свет као непосредно дело Божје, а не тварног посредника.

⁷ В. Св. Атанасије Александријски, *Против Јелина* 2–3 (PG 25, 5B–8A), О Оваплоћењу Логоса 3 (PG 25, 100B–101A).

ѿо својој ѿприроди смртиан (κατὰ φύσιν θνητός), управо зато што је створен из недића.⁸ Због своје створености психосоматска природа човека⁹ носи унутрашњу тежњу ка пропадљивости и смрти. Ипак, ови елементи не одређују његову коначну онтологију нити припадају његовом истинском „дити“ (εἶναί).¹⁰ Створена природа човека одржава се у постојању искључиво кроз *однос* (σχέσις) са Логосом, док истинита икона човековог постојања — *слобода од смрти* — постаје могућа једино кроз Оваплоћење Сина у Светоме Духу. То показује да је стварање из недића почетак онтолошког дијалога творевине са Богом, у којем је само постојање *дар per se*. Човек, као егзистенцијални носилац иконе Божје, призван је на уподобљење своме *Археѿиѿу* — самом Логосу. Зато за Светог Атанасија Оваплоћење представља средиште које разоткрива коначну истину о тајни стварања човека *ѿо икони*.

2. Христолошка специфичност иконичности: Христос као Прволик (Образ) и човек као „икона Иконе“

Антрополошка мисао Светог Атанасија полази од библијске истине о стварању човека *ѿо икони и ѿдобију Божјем* (κατ’ εἰκόνα καὶ καθ’ ὁμοίωσιν τοῦ Θεοῦ). Ослањајући се на христолошку перспективу апостола Павла, према којој је Христос *Икона Боја невидљивоја* (Кол 1, 15–18), Свети Атанасије спроводи строго онтолошко разликовање између суштинског *Образа* (εἰκὼν) и онога што је створено *ѿо образу* (κατ’ εἰκόνα). Овај паралел указује на то да је за Атанасија Логос једини савршени и суштински *Образ* *Очев* по природи (φύσει), док је човек створен као „икона Иконе“, што имплицира да људска душа не представља директну слику Бога Оца, већ одраз и отисак Логоса, поседујући тај дар ипостасности не као своју сопствену суштину, већ искључиво *ѿо блаѿодаѿи* (κατὰ χάριν) (Ng, 2000, p. 31, 36). Ова дистинкција омогућава да се човек одреди као *икона Иконе* (Пено, 2009, стр. 144–156). На тај начин истовремено се наглашава његова потпуна егзистенцијална зависност од Логоса и његов непоновљиви ипостасни идентитет унутар творевине. Сведочанство апостола Павла (уп.

⁸ В. Св. Атанасије Александријски, О Оваплоћењу Логоса 4 (PG 25, 104A).

⁹ За Светог Атанасија душа је створена и разумна, али по природи смртна; она задобија истински живот само кроз своју заједницу са Богом-Логосом унутар целокупног психосоматског састава човека. В. *Проѿив аријанаца* 2, 21 (PG 26, 192A–193B); *Проѿив Јелина* (PG 25, 64C–68A; 81C–84B). Уп. Матсоῦкас, 1992, стр. 64.

¹⁰ Пропадљивост творевине није само последица пада, већ је онтолошки утемељена у њеном пореклу из недића (*ex nihilo*). Смртност и променљивост су конститутивни елементи људске структуре због њене тварности. Смрт се, стога, не схвата као повратак у апсолутно ништавило, већ као начин постојања лишен дожанских енергија — својеврсна биолошка деструктивност или „мртви живот“, који се након физичког краја само интензивира као убрзани процес дезинтеграције. Уп. Брајовић, 2005, стр. 145–146, прим. 12. Твари су дело Христово и само Логос зна општи крај света, јер нема ничега што је дошло у постојање без Сина. В. Св. Атанасије Александријски, *Проѿив аријанаца* II, 24 (PG 26, 188B).

Кол 1, 15; Јевр 1, 3), које одражава литургијско искуство Цркве о Христу као Икони Оца, одређује унутрашњу структуру Атанасијеве христоцентричне антропологије. Он стога не наглашава разлику између *образа* и *ѿдобија*, већ разликовање између *Образа* (εἰκών) и онога што је *ѿо образу* (кат' εἰκόνα), истичући да је човек створен *ѿо образу Образа*, који је *Λοῖος*.¹¹ Овакво схватање потврђује јединственост човековог положаја у творевини и утемељује његов идентитет као ипостасног *дића* у христолошком кључу. Како показује Свети Атанасије у делу *О Оваѿлоћењу Λοῖоса*, израз кат' εἰκόνα открива *нову* онтолошку димензију створеног постојања, коју ће потоња патристичка мисао дефинисати као *иѿосѿасни* начин постојања.

Са друге стране, теолошко поимање Сина као Иконе недвосмислено сведочи о Његовом предвечном дожанству и потпуној *једносушѿности* (ὁμοούσιος) са Оцем.¹² Израз „Син је истинита Икона Оца” изражава њихово суштинско онтолошко јединство и представља дидлијско-иконичку основу Никејског појма ὁμοούσιος.¹³ Код Светог Атанасија, међутим, тумачење ове синтагме превазилази оквире антиаријанског дискурса¹⁴ и поставља се у шири онтолошки контекст. Стварање човека *ѿо икони Иконе* означава „преношење” дожанског начина постојања у границе створеног *дића*, чиме се конституише нова онтолошка реалност. Као створено *диће*, човек свој истински извор и коначно назначење налази једино у нествореном Првобразу — предвечном Логосу. Својим Оваплоћењем Логос прима људску природу како би обновио човеково назначење као онога који је створен *ѿо икони* (кат' εἰκόνα) и призван *ка ѿдобију* (καθ' ὁμοίωσιν). У том хоризонту антрополошко промишљање Христа води ка Његовом схватању као *Архѿѿиѿа* и *Обрасца* (ἀρχέτυπον καὶ παράδειγμα) првог Адама, како то види Свети Никола Кавасила,¹⁵ односно као *ѿочѿѿка* и *краја* (ἀρχή καὶ τέλος) човека, како ће касније формулисати Свети Максим Исповедник. Стварање човека *ѿо икони* налази своје коначно остварење у Оваплоћењу Сина

¹¹ В. Св. Атанасије Александријски, *Проѿтив аријанаца* II, 78 (PG 26, 309В); *Проѿтив Јелина* 34 (PG 25, 69А–В). В. Russel, 2004, стр. 179.

¹² За Светог Атанасија Великог Логос, као Икона Очева, нужно поседује све дожанске атрибуте: *вечности*, *бесмрѿности* и *сведржиѿељску моћ*, како би онај који види Сина заиста могао видети Оца. В. Св. Атанасије Александријски, *Проѿтив аријанаца* 1, 21 и 22 (PG 26, 53В–56А; 56В–60А).

¹³ У ствари, Никејски сабор потврђује веру Светог Атанасија да је Христос „подобан и непроменљив у свему Оцу, те да је Он истинска Сила и Икона Очева, неизмењива и вечна, неразделиво пребивајући у Њему; јер никада није било да Логоса није било, него је Он од вечности, вечно постојећи у Оцу као *длистање светлости*”. Св. Атанасије Александријски, *О одлукама Никејског сабора* 20 (PG 25, 452В; 456В–С).

¹⁴ Аријанци Сина називају „створењем” и поричу да је Он истинска Икона Оца (κτίσμα λέγοντες εἶναι τὸν Υἱόν, καὶ μὴ ἀληθῶς εἰκόνα τοῦ Πατρὸς). В. Св. Атанасије Александријски, *Посланица о саборима одржаним у Аримину у Иѿталији и Селеукији у Исаврији* 21 (PG 26, 708В).

¹⁵ В. Св. Никола Кавасила, *О живоѿу у Христѿу* 6 (PG 150, 680–681).

и Логоса Божјег, чиме се потврђује првобитни дар боголикости. Истина о Никејској *једносушности* (ὁμοούσιος) Сина са Оцем код Светог Атанасија добија и снажан антрополошки значај, јер само нестворени Логос — као истинити Бог по природи — поседује онтолошку моћ да обновљени образ учини постојаним у божанском животу и да коначно превазиђе изворну несигурност творевине.

3. Динамика иконичности: од „по образу” ка „по подобљу”

Човек је својим целокупним бићем усмерен ка Христу — не само као Икони по којој је створен, већ и као подобљу, јер је *ἰο βλαῖοδαίτηι* (κατὰ χάριτι) призван да постане сличан своме Првообразу. Свети Атанасије стога не ограничава однос човека са Логосом на статичну датост *ἰο икони*, већ га проширује на динамику *ἰο ἰοподобљу*, која се остварује као савршени начин постојања у нетрулежности. „По икони” представља онтолошки конститутивни елеменат, али и извор и назначење човековог постојања. Зато Панајотис Нелас с правом одређује онтологију човека као *иконичну* (Νέλλας, 2000, стр. 30). Ова иконична онтологија истовремено сведочи о дубокој вези између антропологије и Никејског догмата: само ако је Логос истински Прволик, Његов отисак у човеку не бледи пред лицем смрти. Коначни онтолошки хоризонт ове иконичности, према Светом Атанасију, јесте управо појам *једносушности* — човеков ипостасни идентитет извире из чињенице да је он *икона Иконе*, Сина који је једносуштан Оцу.

Из перспективе Атанасијеве антропологије, *иконичности* човека не ограничава се само на *разумни* (λογικόν) део људског бића,¹⁶ већ обухвата целокупност његове психосоматске ипостаси. Управо то јединство конституише човекову личност као теолошки еквивалент бидлијског израза *ἰο икони Божјој*.¹⁷ Стога се *ἰο икони* не може разумети као природна сила душе, већ пре свега као харизматски *вишак* (πλέοντι), повезан са благодаћу Логоса, односно са благодаћу *ἰο икони* (κατ’ εἰκόνα).¹⁸ То је дар ипостасности по икони *Самоијосијасној* (αὐθυλόστατον) Логоса, који омогућава човеку да превазиђе границе тварности и кроз обожење задобије

¹⁶ Разлика човека у односу на остала жива створења састоји се у томе што он поседује и душу и тело, док животиње имају само *неразумну душу* (ψυχῆς ἀλόγου). В. Δημητρόπουλος, 1954, стр. 48.

¹⁷ У том смислу, људска душа се проучава као „огледало” које, када је усмерено ка Христу, одражава самог Логоса, чинећи људски *разум* (λόγος) иконичним одсјајем Божанске Премудрости. В. Ng, 2000, стр. 36–37.

¹⁸ В. Св. Атанасије Александријски, *О Овайлоћењу Лојоса* 12–13 (PG 25, 112B–113C). Овај „вишак” (πλέοντι) се у савременој англосаксонској литератури често дефинише као „added grace” (уп. Ng, 2000, стр. 36–37), што наглашава да је разумност (λογικός) дарована човеку изван његове смртне природе како би могао учествовати у познању Бога. Ово πλέοντι, међутим, ни на који начин не треба тумачити у категоријама схоластичке теологије *natura pura* и *gratia supernaturalis*.

божански начин постојања катὰ χάριν. Стварање човека *по икони* Иконе конституише људску ипостасност по икони Логоса, који је као савршена Икона *једносуштан* Оцу. Иконичност људског бића тако непосредно упућује на Никејско исповедање једносуштности и отвара пут ка разумевању појма *ипостаси* у његовој експлицитно личносној конотацији.

За Светог Атанасија метафизичка димензија стварања *по икони* уводи нову онтолошку реалност¹⁹ која конституише човека као боголику личност. Ова реалност није онтолошки *завршена* нити *самодовољна*, нити произлази из ентелехијских могућности створене природе. Она открива истину о слободном и динамичком узрастању човека ка *по њодобију* кроз и у Оваплоћеном Логосу Христу. Реалност *по икони* стога открива истину о *створености* људске природе у перспективи њеног коначног остварења у пуноћи *по њодобију* у Христу. Реч је о есхатолошкој онтологији човека — егзистенцијалном путу усавршавања природе и задобијања нетрулежности и бесмртности посредством нестворене благодати у Христу (Λουδοβίκος, 1999, стр. 235). Човек није створен ни као *савршено* ни као *несавршено* биће,²⁰ већ конституише своје постојање као Божи дар — евхаристијску онтологију. То му при стварању даровано постојање одређује онтолошке могућности за постојање *по њодобију* оваплоћеног Логоса — Христа. Пуноћа *по њодобију* означава коначни циљ човека — задобијање вечног *доброг бића* (εὖ ἀεὶ εἶναι) и *блаженства* (μακαριότης), што је у богословљу Светог Атанасија суштински истоветно са обожењем по благодати (Russel, 2004, стр. 185). Иконична онтологија стога може се разумети као евхаристијска, јер се дар *по икони* пројављује као ипостасна могућност човека да своје тварно и смртно биће укључи по благодати у нови начин постојања у Христу. У крајњој линији, дар „по икони” представља онтолошки залог слободе којим је човек призван ка богоподобном начину постојања у Христу. За Светог Атанасија ово није статичка датост, већ егзистенцијално-ипостасна могућност превазилажења природне трулежности. За Светог Атанасија динамика постојања „по икони” и пут ка остварењу „подобја” не представљају прелаз између два засебна стања, већ сама егзистенцијална могућност непрестаног духовног узрастања човека у Христу кроз

¹⁹ У овом контексту прот. Г. Флоровски објашњава да у стваралачком чину Свети Атанасије разликује два момента: стварање саме природе из ничега и њено потоње „запечаћење” ликом Божијим кроз Сина у Духу. В. Флоровский, 1992, стр. 32.

²⁰ Према Светом Атанасију Великом, човек је створен као слободно биће са могућношћу двојаког усмерења: ка *добру*, које се поистовећује са истинским бићем, или ка *злу*, које представља пад у небиће као исход погрешног избора *слободне воље* (*Прошв* Јелина 2 [PG 26, 4; 25, 9D]). Будући створен из ничега, човек по природи није савршен, већ је призвана ка савршенству. Ради превазилажења онтолошког јаза између створеног и нествореног, Бог човеку даје закон — који је сам Христос — као залог пребивања у благодати. Огрешење о ову заповест вратило је човека његовом природном стању пропадљивости, јер нарушавање заједнице са Логосом значи повратак у небиће из којег је човек и изведен (Пост 2, 16–17; *О Оваилоћењу Лојоса* 3 [PG 26, 3; 25, 101D]).

активно вежбање слободне воље у врлинском животу и уподобљавање божанском Прволику (Ng, 2000, стр. 38, 74). По подобију дакле означава пуноћу остварења те могућности у тајни Оваплоћења Логоса. Кретање од *ѿо образу* ка *ѿо ѿдобију* изражава слободни прелаз људског бића из природног начина постојања у натприродну заједницу са Богом, чије је средиште нови начин постојања у Христу.²¹

Уосталом, ово кретање представља простор етосног уређења људског постојања и разоткрива динамички садржај иконичности човека на путу ка уподобљењу својој савршеној Икони — Оваплоћеном Логосу Христу. Као син *ѿо образу*, човек је позван да постане син *ѿо благодати* (κατὰ χάριτι) (Ματσοῦκας, 1985, стр. 73), у чему се и састоји дар *ѿодобија* (ὁμοίωσις). Тек сједињење *кат’ εἰκόνα* и *κατὰ χάριτι* чини човека целовитим ипостасним носиоцем истинитог постојања, док губитак благодати представља трагичну последицу пада.²² „По икони” стога не означава коначно савршенство у смислу *завршеносији*, већ онтолошки дар дат ради даљег усавршавања кроз благодат у Христу. Зато се стварање човека *ѿо икони* не може разумети искључиво *ѿроѿолошки*, већ првенствено *есхатѿолошки*: његова иконичност налази своју пуну меру у *обновљењу* *кат’ εἰκόνα* *καθ’ ὁμοίωσιν* у Оваплоћењу Логоса, односно у Христу.

4. Оваплоћење Логоса — обновљење онога што је *кат’ εἰκόνα* и *кат’ ὁμοίωσιν*

Према Светом Атанасију, Оваплоћење Логоса открива се као својеврсно *друѿо стварање* људске природе, које Творац врши изнутра, у самом бићу. На тај начин се не само васпоставља првобитна иконичност, већ се разоткрива и есхатолошко назначење човека — пуноћа подобија (ὁμοίότης) и обожење у Христу (Russel, 2004, стр. 172, 185). Стварање човека *ѿо икони* представља почетак онтолошког дијалога и егзистенцијалног пута ка јединству са Богом кроз Оваплоћеног Логоса Христа, што у својој пуноћи подразумева благодат *καθ’ ὁμοίωσιν*. После Оваплоћења Сина Божјег, човек више не познаје Бога „издалека”, већ непосредно созерцава истинску Икону Оца — Бога Логоса, по Чијем је образу створен. Оваква сотириолошка перспектива омогућава да се *ѿад* (πτῶσις) Адама тумачи првенствено у онтолошком кључу. *Пад* означава *ѿубиѿак* благодатног дара иконичности, што за човека значи реалну смрт и повратну тежњу ка небићу. Као последица губитка заједнице са Логосом, човечанство потпада

²¹ Св. Атанасије Александријски, *О Оваѿлоћењу Лоѿоса* 54 (PG 25, 192B). На другом месту он ово натприродно благодатно стање непосредно повезује са обновљењем овог „*ѿо икони*”. В. исто 11, 12 (PG 25, 112B–113A).

²² За Атанасија пад је постепено удаљавање од Бога, које доводи до „затварања” створеног постојања под власт трулежности и смрти. „После пада, пише Атанасије, људи су почели да миру и трулежност је почела да делује у њима.” *О Оваѿлоћењу Лоѿоса* (PG 25, 104C–105A).

под власт природне *ψυρλεжностии* (φθорά), чиме се из темеља мења његова егзистенцијална стварност.²³ Будући да је заједничарење у Логосу једина основа која одржава творевину у дићу, једина онтолошка могућност превазилажења смртности јесте обновљење кат' εικόνα и καθ' όμοίωσιν.²⁴ Будући да човек не може сопственим снагама да очисти ово „огледало” и воспостави нарушену иконичност, Оваплоћење самог суштинског Образа постаје неизбежно, јер само Творац може истински обновити икону коју је Сам у почетку створио (Ng, 2000, стр. 55). Оваплоћење Христово стога се показује као *онћолошка нужностии* — независно од пада Адама — јер једино оно омогућава стицање *ћо ћогобију*, односно благодати *όμοίότητος*-а и *обожења* човека (κατά χάριν).²⁵ Коначна циљ Оваплоћења је наше обожење, јер по речима епископа Атанасије Јевтића „спасење није само *искућљење*, него испуњење предвечног Божјег савета о човеку, а то је ологосење човека, усиновљење Богу Оцу у Сину, и обожење, дакле, обесмрћење Духом Светим човека и све творевине: да постанемо 'заједничари Божанске природе' (2Пт 1, 4) у Христу Богочовеку” (Јевтић, 2016, стр. 191). Стварање човека *кат' εικόνα* већ је промишљено у перспективи Оваплоћења Логоса као јединог пута онтолошког *сћасења* и *обновљења* људске *иконичностии* (Драуа, 1986, стр. 10–11), односно испуњења *ићосћасноћ* постојања човека „по подобију” своје савршене *Иконе* — Христа.

Примањем људске природе Син Божји превазилази онтолошки јаз између Творца и творевине. Ово превазилажење се темељи на чињеници да у Оваплоћењу Логос чини људско тело Својим *сојсћивеним* (ϊδιον), чиме се дефинитивно укида поделеност између божанског и људског, нествореног и створеног (Ng, 2000, стр. 46–47, 55). Он омогућава људској природи не само да потврди своју иконичност, већ и да се уподоби Богу кроз благодатно учешће у новом начину постојања у Христу.²⁶ Овај онтолошки

²³ Према Св. Атанасију, да су остали сапричасни и учесници Логосу Божјем (συνόντα τή Λόφω), људи не би доживели „*ћиродно ћруљење*” (φύσιν φθорά). *О Оваћлоћењу Λοίоса* 4 (PG 25, 104C).

²⁴ Драукас, 1986, стр. 10. Кључни аргумент сотириологије Светог Атанасија јесте да се Христос оваплотио како би човека ослободио смрти и пропадљивости (уп. Ђурић, 2003, стр. 129). Било је неопходно да Христос постане човек управо зато што је човек потпао под ропство пропадљивости и смрти.

²⁵ Иако наглашава сотириолошки карактер Искупљења, истичући да је наше прегрешење покренуло човекољубље Логоса (*О Оваћлоћењу Λοίоса* 4 [PG 25, 104C]), Свети Атанасије указује на дубљу онтолошку потребу за Оваплоћењем. Само стварање света већ претпоставља Христа (уп. Кол 1, 16), јер је Оваплоћење Логоса једина могућност за истинско обожење људске природе. Једино одевањем Логоса у пропадљиво тело ми се називамо људима Божјим (уп. *О одлукама Никејској сабора* 8 [PG 25, 441B]). Бог је припремио домострој (οίκονομία) нашег спасења пре вечних времена (уп. 2Тим 1, 8–10; Еф 1, 3–5), будући да је воља Очева за човека и његово спасење од почетка утемељена у Христу (*Проћив аријанаца* 2, 75 [PG 26, 305A–C]).

²⁶ Реч је о нашем *учешћу* у Логосу, али без људске ипостаси, по узору на однос према Логосу, што Свети Атанасије изражава кроз однос *ћо икони* (κατ' εικόνα) према истинској

преображај непосредно потврђује Nikeјску веру: само ако је Оваплоћени Логос предвечни Бог и *једносуштан* (ὁμοούσιος) Оцу, Он може примити људску природу као свој „*ориганон*” и унети дожански живот и непропадљивост у створено људско постојање. Оваплоћење Логоса открива аутентични смисао иконичности у перспективи природне усмерености човека ка *ѿодобију* (ὁμοίότης), односно ка обожењу које се остварује у Христу. У Оваплоћењу се разоткрива и есхатолошка димензија људске иконичности, јер је Христос истински Архетип Адама. Како показује Свети Никола Кавасила, савршеније увек представља онтолошки темељ и циљ несавршенијег.²⁷ У теолошкој мисли Светог Атанасија ова перспектива јасно одређује његово учење о Оваплоћењу као *обновљењу* (ἀνακαίνισις) онога што је *кат’ εἰκόνα* и *καθ’ ὁμοίωσιν* (Ђурић, 2003, стр. 111–121). Ово обновљење означава онтолошко успостављање истинског *ѿорейка* (τάξις) односа између савршеног и несавршеног, који одређује и постојање и назначење човека у христолошкој перспективи. Као егзистенцијални носилац „иконе Божје”, човек је својим целокупним бићем усмерен ка Христу, у коме су *кат’ εἰκόνα* и *καθ’ ὁμοίωσιν* обновљени и испуњени кроз благодат *обожења*. Управо ово обновљење представља кључни онтолошки услов за препознавање истинитог човека у Христу — истинитој Икони Оца. Христолошка антропологија Светог Атанасија тиме постаје снажан аргумент у прилог Nikeјског догословља: ако Син није по природи једносуштан Оцу, однова иконе и уподобљење Богу остали би недостижни за створену природу. Истина о обновљењу *кат’ εἰκόνα* и *καθ’ ὁμοίωσιν* у Оваплоћењу представља тачку у којој христолошка антропологија достиже своје пуно остварење кроз нераскидиву везу између Оваплоћења и обожења.

У овој перспективи, Оваплоћење Логоса означава обновљење пута ка новом животу кроз васпостављање *кат’ εἰκόνα* и *καθ’ ὁμοίωσιν*. Својим Оваплоћењем Логос поново саздаје људску природу по дожанском Образу и приводи то обновљено човечанство Оцу. Ово обновљење, међутим, превазилази пуки повратак на првобитно Адамово стање, јер Сам суштински Образ изнутра обнавља икону, дарујући јој већу благодат,²⁸ која је чини непоколебљивом у дожанском животу и тиме превазилази изворну онтолошку несигурност творевине (Russel, 2004, стр. 187). На тај начин Свети Атанасије показује да творевина не поседује само биће, већ и *доброћу* (ἀγαθότης)²⁹, односно нови егзистенцијални квалитет постојања у Оваплоћеном Логосу, Христу. У његовом догословљу обожење није пуко етичко усавршавање, већ онтолошки преображај омогућен Оваплоћењем.

Икони — оваплоћеном Логосу, Христу. В. *Против аријанаца* (PG 26, 389В).

²⁷ Св. Никола Кавасила, *О животију у Христу* 6 (PG 150, 680А).

²⁸ В. Св. Атанасије Александријски, *Против аријанаца* II, 67 (PG 26, 305А–В).

²⁹ Према Св. Атанасију, та *доброћа* је егзистенцијална особина творевине *од самој сиварања кроз Лојоса*: „ὁ Θεὸς ἀγαθὸς ὢν, τὰ πάντα καλῶς ἐποίησεν διὰ τοῦ Λόγου” (Бог, будући добар, све је добро *сиворио* кроз Лојоса). В. *О Оваплоћењу Лојоса* 3 (PG 25, 100В).

Оваква христолошка антропологија суштински потврђује Никејску веру у *једносушност* (ὁμοούσιος): *обожење* (θεώσις) није морална промена, већ радикални онтолошки преображај човека по благодати, могућ једино ако је Оваплоћени Логос истинити Бог по природи. У овом кључу, прот. Георгије Флоровски такође истиче да је обнављање природе *ѿо Образу* могао извршити само Логос као Творац, чиме је обожење постало неутуђиви дар за човечанство.³⁰

У Личности Христовој људске слабости бивају побеђене дожанском силом, јер само кроз јединство са истинитим Богом човечанство може бити суштински обновљено и ослобођено пропадљивости и смрти. Пратећи ову логику, Свети Атанасије као разлог Оваплоћења Логоса Божјег истиче *обновљење* (ἀνακαινισίς) човека као првобитне *иконе*, јер „сврха Божјег стварања није само призив из небдиха у диће, већ и да човек успостави благодарни однос према Богу... тако да, остајући у добру, људи, као причасници Логоса, *ѿо благодати* (κατὰ χάριν) превазиђу своје природно својство — трулежност”.³¹ Аутентична иконичност човека, стога, налази свој *орос* у јединству са Оваплоћеним Логосом, у којем се дар *ѿо образу* усавршава до пуноће истинског подобја. Ово јединство у потпуности се остварује у Оваплоћењу, у којем човек прима дар истинитог *ѿодобија* (ὁμοίωμα).

Оваплоћење представља онтолошку и сотириолошку нужност: оно је обновљење *кат’ εἰκόνα* и *кат’ ὁμοίωσιν* и залог новог, васкрсног постојања у слободи од пролазности и смрти. У тајни Оваплоћења Логоса Свети Атанасије сагледава обновљење *изјубљеној човека*. То значи да се истина о стварању *ѿо икони* открива искључиво у перспективи *нове ѿвари*, односно нове онтологије и антропологије у Христу.

Закључак

Христолошка антропологија Светог Атанасија овде непосредно потврђује Никејску веру: онтолошки *ѿреображај* и *обожење* (θεολοίησις) људске природе могући су једино ако је Син истинити Бог по природи и суштини. Према Атанасијевој логици, човек не би могао бити обожен у заједници са створеним бићем; само јединство са Оним који је Бог по природи гарантује онтолошко спасење.³² Стога христолошки темељ антропологије

³⁰ В. Флоровски, 1992, стр. 34–36. Слово преображава човекову природу у Себи, чинећи је способном за бесмртност; Оно се не умањује примањем тела, већ обожује оно што је „обукло” и то великодушно дарује људском роду. В. *О Оваплоћењу Лојоса* 8 (PG 25, 112B–113A).

³¹ Уп. Св. Атанасије Александријски, *О Оваплоћењу Лојоса* 11 (PG 25, 116B–C); в. такође Russel, 2004, стр. 173.

³² В. Флоровски, 1992, стр. 30. Управо овај антиаријански аргумент Свети Атанасије темељи на чињеници да биће које је по природи творевина не би могло да обожи друге, те да је Логос постао човек *да би нас још више обожио* (ἵνα μᾶλλον ἡμᾶς θεολοίησῃ). Св.

непосредно подразумева божанство Спаситеља: само истинити Бог може истински обновити икону коју је Сам у почетку установио. Логос је примио створено људско тело да би га, као његов Творац, обновио и обожио у Себи, те тако све људе увео у небеско Царство по Своме подобју.³³ Истина о стварању *ико* открива се, дакле, искључиво у перспективи „нове твари”, где Оваплоћење и обожење представљају две стране једне исте тајне. За Светог Атанасија темељни принцип који повезује Христову Личност са назначењем човека гласи: „Бог је постао човек да би човек постао бог” (αὐτὸς γὰρ ἐνηνθρώπησεν, ἵνα ἡμεῖς θεοποιηθῶμεν).³⁴ Оваплоћење открива тајну обожења као *ново* стање постојања, у којем се испољава пуноћа кат’ *εἰκόνα* као истинско *ὁμοίωμα*, односно подобје истините Иконе — Христа. То је *нова* реалност благодатног усиновљења у Христу, у којој обновљење кат’ *εἰκόνα* и *καθ’ ὁμοίωσιν* разоткрива *дар ийосѣасносѣи* по образу Оваплоћеног Логоса.³⁵ Управо овај сотириолошки моменат потврђује Никејску веру, јер је онтолошки преображај твари, остварив у Светом Крштењу, могућ једино ако је Син „сопствени и истинити Син Очево”. На тај начин антропологија обожења јавља се као органски продужетак тријадолошке истине једносуштности (Russel, 2004, стр. 182). Оно што је Христос *заједнички* (саборно) остварио у Својој Личности, верник лично усваја кроз благодатно усиновљење у Крштењу и заједничарење у Евхаристији, примајући обожено тело Логоса.³⁶ Тумачење истине о кат’ *εἰκόνα* у христолошком кључу разоткрива дубоки онтолошки смисао спасења, јер оно није ништа друго до *обожење* (θεωσις) човека, односно пуноћа *иодобија* (ὁμοίωσις). Антропологија Светог Атанасија остаје у потпуности одређена сотириолошкој логици: Син Божји постаје Син Човечији да би човек био обожен. Путем *иконичкој* језика он утемељује *анѣројолоѣију обожења* у кључу онтолошки промишљене сотириологије. По њему, учење о обновљењу кат’ *εἰκόνα* и *καθ’ ὁμοίωσιν* кроз Оваплоћење Логоса није ништа друго до артикулација једним иконичким језиком онтологије нове твари у Христу, или, другим речима — истине о обожењу као „другој страни” Оваплоћења. На тај начин то разоткрива најдубљи смисао истине о стварању човека по икони. Стога се Атанасијева антропологија може разумети истовремено као органски „продужетак” и као потврда Никејске теологије Оваплоћења Логоса, која представља срж антропологије обожења.

Атанасије Александријски, *Проѣив аријанаца* 2, 70 (PG 26, 296A).

³³ Св. Атанасије Александријски, *Проѣив аријанаца* II, 70 (PG 26, 292A).

³⁴ Св. Атанасије Александријски, *О Овајлоћењу Лојоса* 54 (PG 25, 192B); в. исто Св. Григорије Богослов, 10, 5–9 (PG 37, 465). В. Св. Иринеј Лионски, *Проѣив јереси* 5 (PG 7, 11200). За њега је Оваплоћење Сина Божјег једини начин спасења света и човека, јер оно представља спасење од смрти и трулежности. В. св. Атанасије Александријски, *О Овајлоћењу Лојоса* 17 (PG 25, 120B–121A).

³⁵ В. Св. Атанасије Александријски, *Посланица (ѣисмо) Сераѣиону* I, 24 (PG 26, 585BC).

³⁶ В. Св. Атанасије Александријски, *Проѣив аријанаца* II, 70 (PG 26, 309B–312A); *О Овајлоћењу Лојоса* 54 (PG 25, 192B). В. Јевтић, 2016, стр. 215.

Литература

Извори:

Migne, J.P. *Patrologiae Cursus Completus. Series Graeca* (PG). Paris, 1857–1866, t. 25, 26.

Помоћна лиѳераѳура:

Брајовић, Б. (2005). АΣΥΛΙΑ, књ. 35, Београд: Хришћанска мисао.

Δημητρόπουλος, Π. (1954). *Ἡ Ἀνθρωπολογία τοῦ Μεγάλου Ἀθανασίου*. Ἀθήνα: Ἐκδοσις Ἐνορίας.

Δραγκάς, Δ. (1986). Ἡ ἐνανθρώπησις τοῦ Θεοῦ κατὰ τὸν ἅγιον Ἀθανάσιον Ἀλεξανδρείας. Прештампа из часописа *Ἐκκλησία*. Ἀθήνα: Ἀποστολική Διακονία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος.

Јевтић, А. (2016). *Паїѳролоїија (Исїочни оци и ѳисци IV и V века: од Никеје до Халкидона (325–451))* (2. допуњено изд., књ. 2). Београд – Требиње – Лос Анђелес: Интеклима графика.

Λουδοβίκος, Ν. (1999). *Ἡ κλειστή πνευματικότητα καὶ τὸ Νόημα τοῦ Ἐυτοῦ*. Ἀθήνα: Ἑλληνικά Γράμματα.

Ματσούκας, Ν. (1992). *Θεολογία, κτισιολογία, οικολογία κατὰ τὸν Ἅγιο Γρηγόριο Παλαμά*. Θεσσαλονίκη: Πουρναράς.

Μούτσουλας, Ι. (1989²). *Ο Μέγας Ἀθανάσιος: 1600 ἔτη ἀπὸ τοῦ θανάτου του. Ἐπιλογή ἐκ τῶν ἔργων του*. Ἀθήνα: Ἀποστολική Διακονία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος.

Ng, N. K. K. (2000). *The spirituality of Athanasius: A key for proper understanding of his life and thought* (Doctoral dissertation). The University of Edinburgh.

Νέλλας, Π. (2000). *Ζῶον Θεούμενον: Προοπτικές για μια ορθόδοξη κατανόηση τοῦ ἀνθρώπου*. Ἀθήνα: Ἐκδόσεις Ἀρμός.

Пено, З. (2009). *Хрисїос — Нова ѳвар (Асїекїи ѳравославне космолоїије и анїѳроїолоїије)*. Фоча–Острог: Дис пудлик.

Флоровский, Г. (1992). *Восїочные оїици IV века* (2-ое изд.). Москва: МП „Паломник”.

Ђурић, Ж. (2003). *Соїириолошке ѳреїїосїавке учења Св. Аїѳанасија Александријскої о сїварењу свеїѳа и рађању Сина*. Београд: БФ СПЦ; Информативна служда СПЦ; Смедерево: Народна дидлиотека; Гимназија.

Svilen Toutekov

St. Cyril and St. Methodius University of Veliko Tarnovo,
Faculty of Orthodox Theology, Veliko Tarnovo

St. Athanasius of Alexandria: The Creation of Human Being as the Image of God in the Light of Christology

The present study examines the theology of Athanasius of Alexandria, with particular emphasis on the organic interrelation between his Christology and anthropology. Its central thesis is that the doctrine of the human person as the image of God (*imago Dei*) cannot be adequately understood apart from the mystery of the Incarnation of the Logos and the Nicene dogma of consubstantiality (*homoousios*). The study underscores that, according to Athanasius, creation is brought forth *ex nihilo* into being through the free act of the divine will mediated by the Logos. By virtue of its created condition, human nature is by definition corruptible and mortal (*κατὰ φύσιν θνητός*); nevertheless, it is sustained in existence through gracious participation in the Logos.

Within this framework, the study introduces the key concept of the human being as the image of the Image. Since Christ is the “Image of the invisible God”, humanity is created according to the image of the Logos, thereby revealing its complete existential dependence upon its Archetype. The study interprets iconicity not as a static given, but as a dynamic movement from “according to the image” toward “according to the likeness” (*ὁμοίωσις*), thus disclosing the mystery of human hypostatic identity in the light of Christology. Whereas the “image” constitutes the ontological foundation of the human person, the “likeness” signifies its eschatological telos: the complete assimilation to God and the acquisition, by grace, of incorruptibility through deification (*theosis*) as conformity to Christ.

This “open anthropology” stands in deliberate contrast to the closed ontology of Hellenic thought, emphasizing that authentic existence and true life are possible only through personal communion with Christ. The Incarnation is therefore defined as a “second creation” and the renewal of both image and likeness; it does not merely restore humanity to the condition of Adam, but bestows an even greater grace by making the human person a participant in the divine life through the Incarnate Logos, Christ.

The study further confirms Athanasius’ soteriological principle that only if the Logos is true God and consubstantial with the Father can He truly renew and deify humanity. The conclusion synthesizes the saint’s theological vision

in the well-known dictum: “God became man so that man might become god” by grace. The anthropology of deification thus emerges as the organic continuation of Christology, and consequently of the Trinitarian truth of consubstantiality, revealing salvation as the radical ontological transformation of the human person into a new mode of existence in Christ.

Key words: Athanasius of Alexandria, Incarnation, Image of God, deification, Christology, Consubstantiality, Likeness, Logos, Anthropology.

Датум пријема чланка: 22. 10. 2025.

Датум прихватања чланка за објављивање: 08. 06. 2026.